

مقدمه‌ی علم حقوق

♦ محمدرضا روزبهانی

(مدرس دایمگه برآن و حدیث)

سرشناسه	روزبھانی ، محمدرضا، ۱۳۵۴
عنوان و نام پدیدآور	مقدمہی علم حقوق / محمدرضا روزبھانی
مشخصات نشر	تہران: کتاب آوا، ۱۳۹۶
مشخصات ظاہری	۲۶۹ صفحہ
شابک	۲۱۰۰۰۰ ریال - ۳-۳۳۶-۳۴۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فہرست نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامہ: ص ۲۵۷-۲۶۸
موضوع	حقوق
موضوع	Law
موضوع	حقوق - تفسیر و استنباط
ردہبندی کنز	۱۳۹۶ م ۶۸۱/۸۷ K۲۳۰
ردہبندی دی	۳۴۰
شمارہ کتابشناسی ملی	۴۶۸۲۳۲۷۷

مقدمہی علم حقوق

مؤلف:	محمدرضا روزبھانی
ناشر	کتاب آوا
لیتوگرافی	آوا
چاپ و صحافی	آوا
نوبت چاپ	اول ۱۳۹۶
شمارگان	۱۰۰۰ نسخہ
قیمت	۲۱۰۰۰۰ ریال
شابک	۳-۳۳۶-۳۴۶-۶۰۰-۹۷۸

نشانی دفتر مرکزی: انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن بست حقیقت، پلاک ۱، ج ۲، واحد ۴
شمارہای تماس: ۶۶۹۷۴۶۴۵ | ۶۶۹۷۴۱۳۰ | ۶۶۴۰۷۹۹۳ | دورنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com avabook_kazemi@yahoo.com

فروشگاہ کتاب آوا: اسلام شہر، خیابان صیاد شیرازی، روبروی دانشگاه آزاد اسلامی، جنب دادگستری
تلفن: ۵۶۳۵۴۶۵۱

کلیہ حقوق این اثر برائے مؤلف محفوظ است.
ہرگونہ کیے بردارے و تہیہ جزوہ از متن کتاب، استفادہ از طرح روی جلد و عنوان کتاب جرم است
و متخلفان طبق قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار مے گیرند

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۹	فصل اول: اهداف حقوق
۱۹	طرح بحث
۲۰	مبحث اول: مبنا و حدود حقوق
۲۰	گفتار اول: مکتب حقوق فطری یا طبیعی
۲۲	گفتار دوم: مکتب آثار تاریخی و تحققی
۲۳	مبحث دوم: هدف قواعد حقوق
۲۴	گفتار اول - نظریه‌ی حقوق فردی یا اصالت فرد
۲۵	بند اول - مفهوم عدالت در نظریه‌ی اصالت فرد
۲۵	بند دوم - مفهوم عدالت در نظریه‌ی حقوق فردی
۲۷	گفتار دوم - نظریه‌ی حقوق اجتماعی و دولتی یا مکتب اصالت اجتماع
۲۷	بند اول - مفهوم عدالت در نظریه‌ی اصالت اجتماع
۲۷	بند دوم - نتایج مکتب حقوق اجتماعی و دولتی
۲۸	بند سوم - معنای عدالت در نظریه‌ی حقوق اجتماعی
۲۸	گفتار سوم: هدف حقوق از دیدگاه اسلام
۳۱	گفتار چهارم - حقوق و دولت
۳۱	بند اول - معنی عام و خاص دولت
۳۱	بند دوم - شخصیت حقوقی دولت
۳۲	بند سوم - حاکمیت دولت
۳۳	بند چهارم - دولت و اخلاق و مذهب
۳۳	بند پنجم - دولت و حقوق
۳۵	فصل دوم: اوصاف و قلمرو اجرای قواعد حقوقی
۳۵	مبحث اول: اوصاف و تعریف قاعده‌ی حقوقی

۳۶	گفتار اول: الزامی بودن قواعد حقوقی
۳۶	گفتار دوم: برخورداری قواعد حقوقی از ضمانت اجرا
۳۷	گفتار سوم: کلی و عمومی بودن قواعد حقوقی
۳۷	گفتار چهارم: مرتبط بودن قواعد حقوق با نظام اجتماعی
۳۷	مبحث دوم: رابطه‌ی حقوق با عدالت و سایر قواعد اجتماعی
۳۸	گفتار اول: رابطه‌ی حقوق و عدالت
۳۸	بند اول - تعریف عدالت
۴۱	بند دوم - رابطه‌ی حقوق و عدالت
۴۲	گفتار دوم: رابطه‌ی حقوق و اخلاق
۴۳	گفتار سوم: رابطه و تفاوت‌های حقوق و مذهب
۴۳	بند اول - رابطه‌ی حقوق و مذهب
۴۳	بند دوم - تفاوت بین حقوق و مذهب
۴۵	فصل سوم: دانش حقوق و شاخه‌های آن
۴۵	مبحث اول: ماهیت علم حقوق و ارتباط آن با سایر علوم
۴۵	گفتار اول: ماهیت علم حقوق
۴۷	گفتار دوم: علم حقوق و فن حقوق
۴۷	گفتار سوم: روش‌های تحقیق در علم حقوق
۴۷	بند اول - روش قانونگذاری
۴۸	بند دوم - روش دادرسی
۴۸	بند سوم - روش تعلیم
۴۸	مبحث دوم: رابطه‌ی حقوق با سایر علوم
۴۸	گفتار اول: حقوق و جامعه‌شناسی
۵۲	گفتار دوم: حقوق و اقتصاد
۵۸	گفتار سوم: حقوق و علوم سیاسی
۶۱	گفتار چهارم: حقوق و علوم طبیعی و ریاضی
۶۱	گفتار پنجم: شاخه‌های حقوقی سایر علوم
۶۲	مبحث سوم: شاخه‌های علم حقوق
۶۲	گفتار اول: حقوق عمومی و خصوصی
۶۳	بند اول: ملاک تشخیص حقوق عمومی از حقوق خصوصی

بند دوم: شعبه‌های حقوق خصوصی	۶۵
بند سوم: شعبه‌های حقوق عمومی	۷۰
گفتار دوم: حقوق داخلی و خارجی (بین‌الملل)	۱۱۱
بند اول - حقوق داخلی	۱۱۱
بند دوم - حقوق خارجی (بین‌الملل)	۱۱۵
مبحث چهارم: نظام‌های حقوقی	۱۷۰
طرح بحث	۱۷۰
گفتار اول - حقوق تطبیقی	۱۷۱
بند اول - تعریف حقوق تطبیقی	۱۷۲
بند دوم - تاریخچه حقوق تطبیقی	۱۷۲
بند سوم - فائده‌ها، حقیقت، تطبیقی	۱۷۴
بند چهارم - مایه حقوق تطبیقی	۱۷۵
بند پنجم - نحوه‌ی استفاده از مطالعات حقوق تطبیقی	۱۷۶
گفتار دوم - تقسیم‌بندی نظام‌های بزرگ - فوقی جهان	۱۷۸
بند اول - خانواده‌ی حقوقی اروپای غربی - رومن - ژرمنی)	۱۸۱
بند دوم - حقوق انگلیس و آمریکا (خانواده‌ی حقوقی کامن‌لا)	۱۸۲
بند سوم - گروه حقوق شوروی یا دموکراسی‌های تازه (نظام حقوقی سوسیالیستی)	۱۸۳
بند چهارم - نظام حقوقی اسلام	۱۸۵
بند پنجم - حقوق هند و خاور دور	۱۹۵
فصل چهارم - منابع حقوق	۱۹۷
طرح بحث	۱۹۷
مبحث اول: قانون	۲۰۱
گفتار اول: تعریف قانون و طبقه‌بندی آن	۲۰۱
بند اول - تعریف قانون	۲۰۱
بند دوم - طبقه‌بندی قوانین	۲۰۲
گفتار دوم: وضع و انتشار قانون	۲۰۷
بند اول - تصویب قانون	۲۰۷
بند دوم - امضای قانون	۲۰۸
بند سوم - انتشار قانون و مهلت اجرای آن	۲۰۹

۲۱۱	گفتار سوم: قدرت اجبارکننده و اعتبار قانون
۲۱۱	بند اول - اقتدار قانون در برابر قوه‌ی مجریه
۲۱۳	بند دوم: اعتبار و قدرت قانون در برابر قوه‌ی قضائیه
۲۱۶	بند سوم: اقتدار قانون در برابر اشخاص
۲۲۰	گفتار چهارم: نسخ قانون
۲۲۰	بند اول - تعریف نسخ و مرجع صلاحیتدار
۲۲۰	بند دوم - مقام صالح: نسخ و مرجع آن
۲۲۱	بند سوم: اقسام و چگونگی نسخ
۲۲۴	مبحث دوم: عرف
۲۲۴	گفتار اول: مفهوم و ارکان عرف
۲۲۵	بند اول - تعریف و معنی عرف
۲۲۶	بند دوم: ارکان عرف
۲۲۷	گفتار دوم: قدرت و نقل عرف در حقوق کنونی
۲۲۷	بند اول - مبنای اقتدار عرف
۲۲۸	بند دوم - قلمرو کنونی عرف
۲۲۹	بند سوم - تعارض عرف و قانون: سوء منسوخ
۲۲۹	بند چهارم - تعارض عرف و روح قانون
۲۳۰	مبحث سوم: رویه‌ی قضایی
۲۳۱	گفتار اول - تعریف رویه‌ی قضایی
۲۳۲	گفتار دوم - عوامل ایجاد رویه‌ی قضایی
۲۳۲	بند اول - عوامل روانی و اجتماعی
۲۳۲	بند دوم - عوامل ناشی از طبقه‌بندی و درجه‌ی دادگاه‌ها
۲۳۲	گفتار سوم - اعتبار رویه‌ی قضایی به‌عنوان منبع حقوق
۲۳۳	گفتار چهارم - موارد دخالت رویه‌ی قضایی در قانون
۲۳۴	مبحث چهارم: نظریه‌ی علما
۲۳۵	فصل پنجم: آثار و قلمرو اجرای قواعد حقوق در زمان و مکان
۲۳۵	مبحث اول - قلمرو حقوق در مکان
۲۳۷	مبحث دوم - قلمرو اجرای قواعد حقوق در زمان
۲۳۹	گفتار اول: قلمرو اجرای قانون در زمان

۲۴۰	گفتار دوم: تفسیر قواعد حقوق: لزوم تفسیر قانون
۲۴۰	بند اول - تفسیر قانون و انواع آن
۲۴۲	بند دوم - تعبیرهای منطقی و اصولی در تفسیر
۲۴۵	خلاصه‌ی بحث و نتیجه‌گیری مطالب و مباحث فوق‌الذکر
۲۵۷	فهرست منابع و مصادره
۲۵۷	الف. منابع فارسی
۲۶۵	ب) منابع عربی
۲۶۸	ج) مقالات
۲۶۸	د) پایان‌نامه
۲۶۸	ه) سایتهای اینترنتی

«بایر تالی»

آن کس که بداند و بداند که بداند	اسب خرد از کنبدگر «دون» بجماند!
آن کس که بداند و نداند که بداند	بیدار کنبدش که بسی خفته نماند!
آن کس که نداند بداند که نداند	لنگان خزن خویش به مثل برساند!
آن کس که نداند نداند که نداند	در جمل مرکب ابدالدهر بماند!

مقدمه

مطالب درس کلیات حقوق، مطالب اصلی این علم می باشد نه از دایره ای ابتدایی آن. این کتاب برای کسانی است که خواهان رساله ای میانه ای «مقدمه ای علم حقوق» و «فلسفه حقوق» هستند. آنچه در این کتاب آمده است با تفصیل بیشتر در کتاب های فلسفه حقوق می توان یافت. زیرا آنچه به اختصار تمام در مقدمه ای علم حقوق می آید، برای زمینه سازی ذهن دانشجویان می باشد و کافی به نظر نمی رسد و ناچار باید کتابی واسطه تدوین گردد که هم دانشجویان را در پیچ و خم های مکتب های فلسفی سرگردان نسازد و هم با طرح نظریه های عمده ای اندیشمندان حقوقی زمینه ای مساعد تدریس «فلسفه حقوق» را فراهم سازد.

امید است که اثر ارائه شده به کار استادانی که به تدریس مقدمه ای علم حقوق می پردازند کمک کند؛ رساله ای دور از اجمال و تفصیل در اختیارشان قرار گیرد که هم درس را باورتر و قابل

فهم‌تر کند و هم منبعی برای تحقیق دانشجویان باشد. بدین ترتیب امید است که با مطالعه‌ی این کتاب، دانشجویان محترم و دانش‌پژوهان عزیز و گرامی بتوانند مطالعات خود را به‌نحو تخصصی، در ابعاد مختلف علم حقوق، دنبال کنند.

کتاب حاضر در جهت ورود به بررسی و مطالعات حقوقی با توجه به مهمترین رشته‌های آن، که حقوق خصوصی و حقوق عمومی باشند، تنظیم گردیده است. به دلیل این‌که مطالب این درس، از ارتباط رشته‌های حقوقی مثل حقوق خصوصی و عمومی سخن به میان می‌آید.

علم - حقوق به معنای خاص آن، به آگاهی عالمانه از مقررات الزام‌آور اجتماعی، کیفیت دادرسی و حداکثر، چگونگی وضع این قوانین محدود است؛ اما در معنای عام، دیگر آگاهی‌های عالمانه مرتبط با این مقررات مانند تاریخ حقوق، فلسفه‌ی حقوق، آیین استنباط حقوق و جامعه‌شناسی حقوقی) را نیز، امل می‌شود.

مقصود از علم حقوق، به عنوان یکی از شاخه‌های مهم علوم انسانی - اجتماعی، مفهوم عام آن است. علم حقوق با بسیاری از دیگر شاخه‌های علوم اجتماعی - انسانی (مانند جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد، علوم سیاسی و تاریخ) با باطنی شاخه‌های علوم طبیعی و ریاضی ارتباط دارد. چگونگی این ارتباط، بسته به میزان اشتغال در موضوع و نیز نوع نظام حقوقی، متفاوت است. استفاده از این علوم در همه‌ی نظام‌های حقوق در مرزهای دادرسی و اجراء نزدیک و همانند است؛ اما در مرحله‌ی قانون‌گذاری، بسته به نوع نظام حقوقی، تفاوت است. مثلاً در نظام‌های حقوقی مبتنی بر مکتب حقوق طبیعی، از علوم عقلی و فاعلی و در روان‌شناسی، بیشتر از علوم دیگر استفاده می‌شود.^۱

در نظام حقوقی اسلام، در مقام وضع قواعد حقوقی، به دلیل وجود آنها، به سایر علوم نیاز چندانی نیست و بیش‌تر در عرصه‌ی مقررات ثانوی، احکام حکومتی و در مراحل دادرسی و اجراء از این علوم استفاده می‌گردد.^۲

۱. کاتوزیان، ناصر، کلیات حقوق، نظریه عمومی، ج ۱، ص ۲۵۶-۲۵۱، تهران ۱۳۷۹ش؛ دانش‌پژوه، مصطفی، حقوق شناسی عمومی با رویکرد به حقوق اسلام و ایران، ج ۱، ص ۲۵-۱۸.
۲. درآمدی بر حقوق اسلامی، ج ۱، ص ۱۱۹-۱۱۸، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۴ش.

به سبب پیچیدگی، توسعه و فراوانی قواعد حقوقی در عرصه‌های گوناگون حیات اجتماعی انسان، تقسیم‌بندی علم حقوق امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛ اما درباره‌ی مبانی این تقسیم‌بندی و نیز تعیین جایگاه بعضی شاخه‌ها در تقسیمات علم حقوق، اتفاق نظر وجود ندارد. پس مناسب است در آغاز با هدف، موضوع و سیر منطقی مباحث درس «کلیات علم حقوق» آشنا شویم بدین منظور لازم است پیش‌تر، مفاهیم و کاربردهای اصطلاح حقوق را یادآوری کنیم. در پایان شایان ذکر است که: آنچه می‌ماند، سهم استادان محترم در بیان مطلب کتاب است که با استفاده از هنر تدریس سهم عمده را در تربیت حقوق‌دانان آینده‌ی کشور، به‌ویژه استادان حقوق، دارند.

از این رو، هر جا که رک، طالب کتاب، برای دانشجویان به آسانی ممکن نباشد، توضیح لازم را مثلاً با شرح اصطلاح حقوقی، مراجع دانشجویان به اصول قانون اساسی یا مواد قوانین عادی، بیان فرمایند. از تمامی خوانندگان، این کتاب خواهشمندم که تمامی کاستی‌های این حقیر را در این امر به بزرگواریتان ببخشایید. انشاء...

این کتاب در پنج فصل تدوین شده است:

فصل اول: مبنا و هدف حقوق؛

فصل دوم: اوصاف قاعده‌ی حقوقی؛

فصل سوم: علم حقوق و شاخه‌های آن؛

فصل چهارم: منابع حقوق؛

فصل پنجم: آثار و قلمرو اجرای قواعد حقوق در زمان و مکان.

الحمد لله رب العالمین

با آرزوی توفیق همگان در کسب علم و معرفت

محمدرضا روزبهانی خادم القرآن و اهل البيت (علیهم السلام)